

ECONOMIC ANALYSIS OF THE EFFICIENCY OF FINANCIAL RESOURCE UTILIZATION IN THE CONSTRUCTION OF SOCIAL INFRASTRUCTURE FACILITIES

Gapparov Azim Qayumovich

*Acting Associate Professor, Independent Researcher (DSc), Samarkand Institute of
Economics and Service*

E-mail: gapparovazim82@gmail.com

Abstract: This article examines the theoretical and practical aspects of economic analysis of the efficiency of financing sources used in the construction of social infrastructure facilities. It considers the utilization of funds allocated from the state budget, local budgets, targeted funds, commercial bank loans, private investments, and resources attracted through public-private partnerships for the construction of social infrastructure facilities. The article also develops proposals and recommendations aimed at improving the efficiency of financial resource utilization.

Keywords: social infrastructure facilities, construction, financing sources, economic analysis, investment, budget funds, cost efficiency, financial control, construction performance, socioeconomic impact.

IJTIMOÏY OBYEKTAR QURILISHIDA MOLİYAVIY RESURLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI IQTISODIY TAHLIL QILISH

Gapparov Azim Qayumovich – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti dotsent v.b.,
mustaqil izlanuvchi (DSc), **E-mail:** gapparovazim82@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada ijtimoiy obyektlar qurilishini moliyalashtirish manbalaridan foydalanish samaradorligini iqtisodiy tahlil qilishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Ijtimoiy infratuzilma obyektlari qurilishida davlat budjeti mablag‘lari, mahalliy budjetlar, maqsadli jamg‘armalar, tijorat banklari kreditlari, xususiy investitsiyalar hamda davlat-xususiy sheriklik asosida jalb qilinadigan mablag‘lardan foydalanish masalalari ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish bo‘yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy obyektlar, qurilish, moliyalashtirish manbalari, iqtisodiy tahlil, investitsiya, budjet mablag‘lari, xarajatlar samaradorligi, moliyaviy nazorat, qurilish natijadorligi, ijtimoiy-iqtisodiy samara.

Kirish.

Ijtimoiy obyektlar qurilishi mamlakatda aholi turmush sifatini yaxshilash, hududlarning infratuzilmaviy rivojlanishini ta'minlash va ijtimoiy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishda muhim ahamiyatga ega. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari, umumta'lim maktablari, tibbiyot muassasalari, madaniyat va sport inshootlari hamda boshqa ijtimoiy infratuzilma obyektlarini barpo etish katta miqdordagi moliyaviy resurslarni talab qiladi. Shu sababli qurilishni moliyalashtirish uchun ajratilgan mablag'larning shakllanishi, taqsimlanishi va sarflanishini muntazam iqtisodiy tahlil qilish zarur.

Ijtimoiy obyektlar qurilishining o'ziga xos jihati shundaki, uning samaradorligi faqat moliyaviy daromad yoki foyda bilan belgilanmaydi. Mazkur obyektlar orqali aholining ta'lim, tibbiyot, sport va boshqa ijtimoiy xizmatlarga bo'lgan ehtiyoji qondiriladi. Shuning uchun iqtisodiy tahlil jarayonida moliyaviy ko'rsatkichlar bilan bir qatorda obyektning quvvati, foydalanishga topshirilish muddati, xizmatlardan foydalanuvchilar soni, ekspluatatsiya xarajatlari va kutilayotgan ijtimoiy natijalar ham hisobga olinishi lozim.

Moliyalashtirish manbalaridan foydalanish samaradorligini tahlil qilish qurilish loyihalarining qiymatini asoslash, moliyaviy resurslarning maqsadli sarflanishini nazorat qilish, xarajatlarning ortib ketish sabablarini aniqlash va mavjud mablag'lardan oqilona foydalanish imkonini beradi. Shu nuqtayi nazardan, ijtimoiy obyektlar qurilishini moliyalashtirish jarayonida iqtisodiy tahlil metodologiyasini takomillashtirish dolzarb ilmiy-amaliy masala hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi.

Ijtimoiy obyektlar qurilishini moliyalashtirish manbalaridan foydalanish samaradorligini iqtisodiy tahlil qilish masalasi davlat investitsiyalarini boshqarish, infratuzilma loyihalarini baholash va budget mablag'laridan foydalanish natijadorligini aniqlashga doir ilmiy-uslubiy yondashuvlar bilan uzviy bog'liq. Mazkur yo'nalishda xalqaro tashkilotlar tomonidan ishlab chiqilgan metodik tavsiyalar moliyalashtirish manbalarini baholash, xarajatlarni nazorat qilish va investitsiya loyihalarining iqtisodiy hamda ijtimoiy natijalarini aniqlash uchun muhim nazariy asos hisoblanadi.

Xalqaro Valyuta Jamg'armasi tomonidan 2022-yilda nashr etilgan “PIMA qo'llanmasi: Davlat investitsiyalarini boshqarishni baholash” qo'llanmasida davlat investitsiyalarini rejalashtirish, loyihalarni tanlash, moliyaviy resurslarni taqsimlash va investitsiya obyektlarini amalga oshirish jarayonlarini baholash masalalari yoritilgan [1]. Mazkur manbada investitsiyalarni boshqarish tizimining samaradorligini aniqlashda rejalashtirish va amaliy ijro o'rtasidagi muvofiqlik muhimligi ko'rsatiladi. Ushbu yondashuvni ijtimoiy obyektlar qurilishiga tatbiq etish moliyalashtirish hajmini bajarilgan qurilish ishlari, obyektlarning o'z vaqtida foydalanishga topshirilishi va yaratilgan infratuzilma qiymati bilan bog'liq holda tahlil qilish imkonini beradi.

Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining “Hukumat darajalarida samarali davlat investitsiyalari bo'yicha kengashning tavsiyasi”da davlat investitsiyalarini samarali

boshqarishning asosiy yoʻnalishlari, jumladan, turli boshqaruv darajalari oʻrtasidagi muvofiqlashtirish, investitsiya loyihalarini hududiy ehtiyojlarga mos rejalashtirish va mavjud institutsional imkoniyatlardan samarali foydalanish masalalari belgilangan [2]. Ushbu yondashuv ijtimoiy obyektlar qurilishida moliyalashtirish manbalarini tanlashda hududning demografik holati, aholi ehtiyojlari va mavjud infratuzilma quvvatini hisobga olish zarurligini asoslaydi. Shuningdek, investitsiya natijalarini baholashda faqat sarflangan mablagʻlar hajmiga emas, balki ularning hudud rivojlanishiga qoʻshgan hissasiga ham eʼtibor qaratish lozimligini koʻrsatadi.

IHTT tomonidan 2019-yilda nashr etilgan “Samarali koʻp darajali davlat investitsiyalari: IHTT tamoyillari amalda” hisobotida davlat investitsiyalarini boshqarishda markaziy va mahalliy boshqaruv organlari oʻrtasidagi hamkorlik, investitsiya loyihalarini moliyalashtirish imkoniyatlari va hududiy infratuzilmani rivojlantirish masalalari tahlil qilingan [3]. Ushbu tadqiqotning mazkur maqola uchun ahamiyati shundaki, ijtimoiy obyektlar qurilishining samaradorligi moliyaviy resurslarning mavjudligi bilan birga ularni taqsimlash va boshqarish sifatiga ham bogʻliq. Shu sababli mahalliy budjetlar, davlat dasturlari va boshqa moliyalashtirish manbalari oʻrtasidagi muvofiqlikni iqtisodiy tahlil qilish loyihalar natijadorligini oshirishning muhim sharti hisoblanadi.

Jahon bankining investitsiya loyihalarini iqtisodiy baholashga doir materiallarida xarajatlar va kutilayotgan natijalarni taqqoslash, muqobil loyiha variantlarini koʻrib chiqish hamda investitsiyalarning iqtisodiy va ijtimoiy taʼsirini baholashga alohida eʼtibor qaratiladi [4]. Mazkur metodik yondashuv ijtimoiy obyektlar qurilishida bir xil miqdordagi mablagʻlar hisobiga erishilishi mumkin boʻlgan natijalarni taqqoslashga imkon beradi. Masalan, maktab, maktabgacha taʼlim tashkiloti yoki tibbiyot muassasasini qurishda dastlabki xarajatlar bilan bir qatorda obyektning xizmat koʻrsatish quvvati, ekspluatatsiya xarajatlari va aholining xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari ham baholanishi kerak. Bunda iqtisodiy samara bilan ijtimoiy samarani farqlash, shuningdek, loyiha uzoq muddatli natijalarini hisobga olish muhimdir.

Oʻzbekiston Respublikasining Budjet kodeksi davlat budjeti mablagʻlarini shakllantirish, taqsimlash va ulardan foydalanishning huquqiy asoslarini belgilaydi [5]. Ushbu normativ-huquqiy hujjat ijtimoiy obyektlar qurilishini budjet mablagʻlari hisobidan moliyalashtirish jarayonini tahlil qilishda muhim manba hisoblanadi. Budjet mablagʻlaridan foydalanish samaradorligini oʻrganishda tasdiqlangan ajratmalar, amaldagi xarajatlar, moliyaviy intizom va mablagʻlarning belgilangan maqsadlarga muvofiqligini hisobga olish talab etiladi. Mazkur huquqiy asosni iqtisodiy tahlil usullari bilan uygʻunlashtirish qurilish xarajatlaridagi tafovutlarni aniqlash va moliyalashtirish jarayonining natijadorligini baholash imkonini beradi.

Yuqoridagi manbalar tahlili shuni koʻrsatadiki, ijtimoiy obyektlar qurilishini moliyalashtirish samaradorligini baholashda davlat investitsiyalarini boshqarish, hududiy muvofiqlashtirish,

xarajatlar va natijalarni taqqoslash hamda budget mablag'laridan maqsadli foydalanish masalalari muhim o'rin tutadi. Shu bilan birga, mazkur yondashuvlarni yagona iqtisodiy tahlil tizimiga birlashtirish zarur. Ushbu maqolaning ilmiy yo'nalishi moliyalashtirish manbalarining tarkibi va hajmini qurilish xarajatlari, obyektlarning foydalanishga topshirilishi, loyihaviy quvvatidan foydalanish hamda ijtimoiy-iqtisodiy natijalar bilan bog'liq holda baholashga qaratiladi. Bu esa moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligini yanada to'liq va tizimli aniqlashga xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Tadqiqotda tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, iqtisodiy tahlil, xarajat–natija tahlili, investitsiya loyihalarini baholash, ko'p mezonli baholash hamda integral ko'rsatkichlardan foydalanish usullaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar.

Ijtimoiy obyektlar qurilishi mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta'minlovchi muhim investitsion yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Ta'lim muassasalari, tibbiyot tashkilotlari, maktabgacha ta'lim obyektlari, sport inshootlari va boshqa ijtimoiy infratuzilma obyektlarini barpo etish aholi ehtiyojlarini qondirish, hududlarning rivojlanish darajasini oshirish hamda davlat tomonidan ko'rsatiladigan xizmatlar sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Mazkur obyektlarni qurish jarayoni katta miqdordagi moliyaviy resurslarni talab qilishi sababli moliyalashtirish manbalarini to'g'ri shakllantirish va ulardan foydalanish samaradorligini iqtisodiy tahlil qilish alohida ahamiyat kasb etadi.

Ijtimoiy obyektlar qurilishini moliyalashtirish manbalari iqtisodiy mazmuniga ko'ra davlat budjeti mablag'lari, mahalliy budjetlar, maqsadli jamg'armalar, xalqaro moliya institutlari mablag'lari, bank kreditlari, xususiy investitsiyalar hamda davlat-xususiy sheriklik mexanizmlari orqali jalb qilinadigan resurslardan tashkil topishi mumkin. Bunda har bir moliyalashtirish manbasining o'ziga xos iqtisodiy xususiyatlari, foydalanish shartlari, moliyaviy majburiyatlari va xatarlari mavjud.

Davlat budjeti mablag'lari, asosan, davlatning ijtimoiy siyosati doirasida ustuvor ahamiyatga ega bo'lgan obyektlarni qurish va rekonstruksiya qilishga yo'naltiriladi. Mahalliy budjet mablag'lari esa hududlarning infratuzilmaviy ehtiyojlarini qondirish, mavjud obyektlarni kengaytirish va yangi obyektlarni barpo etishda muhim rol o'ynaydi. Xususiy investitsiyalar hamda davlat-xususiy sheriklik mexanizmlari qo'llanilganda moliyalashtirish imkoniyatlari kengayishi mumkin, biroq bunday loyihalarda xatarlarni taqsimlash, uzoq muddatli xarajatlar va shartnomaviy majburiyatlarni puxta baholash talab etiladi.

Moliyalashtirish manbalaridan foydalanish samaradorligini aniqlashda ularning hajmini hisoblashning o'zi yetarli emas. Mablag'larning o'z vaqtida ajratilishi, belgilangan maqsadlarga muvofiq sarflanishi, qurilish ishlarining sifatli bajarilishi va obyektlarning foydalanishga topshirilishi ham kompleks baholanishi lozim. Chunki moliyaviy resurslarning to'liq o'zlashtirilishi har doim ham yuqori iqtisodiy samaradorlikni anglatmaydi. Agar obyekt

belgilangan muddatda foydalanishga topshirilmasa yoki loyihaviy quvvatidan yetarli darajada foydalanilmasa, sarflangan mablag'larning kutilgan ijtimoiy natijasi ta'minlanmasligi mumkin.

Ijtimoiy obyektlar qurilishini moliyalashtirish samaradorligini iqtisodiy tahlil qilish moliyaviy resurslarning shakllanishi, taqsimlanishi, sarflanishi va ulardan foydalanish natijalarini izchil o'rganishga asoslanadi. Bunda tahlil jarayoni bir nechta o'zaro bog'liq bosqichlarni qamrab olishi maqsadga muvofiq.

Birinchi bosqichda moliyalashtirish manbalarining tarkibi va umumiy hajmi aniqlanadi. Ushbu bosqichda har bir manbaning jami moliyalashtirishdagi ulushi hisoblanadi. Natijada loyihaning qaysi moliyaviy manbalarga ko'proq bog'liqligi, moliyalashtirish tarkibining xususiyatlari va qo'shimcha resurslarga bo'lgan ehtiyoj aniqlanishi mumkin.

Moliyalashtirish manbasining ulushi quyidagi formula orqali aniqlanadi:

$$U_i = \frac{M_i}{M} \times 100\%$$

bu yerda: (U_i) - i -moliyalashtirish manbasining ulushi; (M_i) - muayyan manba hisobidan moliyalashtirilgan mablag'; (M) - loyihaning jami moliyalashtirish hajmi.

Ikkinchi bosqichda ajratilgan mablag'larning o'zlashtirish darajasi tahlil qilinadi. Mazkur ko'rsatkich hisobot davrida amalda sarflangan mablag'larning shu davr uchun ajratilgan moliyaviy resurslarga nisbatini ifodalaydi:

$$O_d = \frac{X_h}{M_a} \times 100\%$$

bu yerda: (O_d) - mablag'larning o'zlashtirish darajasi; (X_h) - hisobot davrida amalda sarflangan mablag'lar; (M_a) - shu davr uchun ajratilgan mablag'lar.

Ushbu ko'rsatkichni baholashda xarajatlarning qonuniyligi, maqsadliligi va bajarilgan ishlar bilan tasdiqlanganligi tekshirilishi zarur. O'zlashtirish darajasining pastligi moliyalashtirishdagi kechikishlar, pudrat ishlarining sust tashkil etilishi, loyiha hujjatlaridagi kamchiliklar yoki boshqa omillar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Yuqori ko'rsatkich esa faqat bajarilgan ishlar sifati va obyektning natijadorligi bilan tasdiqlangandagina ijobiy baholanishi lozim.

Uchinchi bosqichda qurilishning reja qiymati va haqiqiy xarajatlari o'rtasidagi tafovutlar aniqlanadi. Bunda smeta qiymatining o'zgarishi, qurilish materiallari xarajatlari, mehnat haqi, transport xarajatlari, texnik jihozlash va boshqa xarajat moddalari alohida o'rganiladi. Xarajatlarning reja qiymatidan chetlanish darajasi quyidagicha aniqlanadi:

$$C_x = \frac{X_h - X_r}{X_r} \times 100\%$$

bu yerda: (C_x) - xarajatlarning reja qiymatidan chetlanish darajasi; (X_h) - haqiqiy xarajatlar; (X_r) - tasdiqlangan smeta yoki tegishli davr uchun belgilangan reja qiymati.

Agar natija musbat bo'lsa, haqiqiy xarajatlar taqqoslash bazasidan yuqori, manfiy bo'lsa, undan past ekanini anglatadi. Biroq xarajatlarning kamayishi avtomatik ravishda samaradorlikni bildirmaydi: bu holat qurilish sifati, ish hajmi yoki obyektning texnik imkoniyatlari qisqargani bilan ham bog'liq bo'lishi mumkin. Shu sababli chetlanish sabablari qo'shimcha tahlil qilinishi lozim.

To'rtinchi bosqichda qurilish ishlarining bajarilish muddati, obyektning foydalanishga topshirilishi va belgilangan quvvatga erishishi o'rganiladi. Qurilish muddatlarining uzayishi loyihani amalga oshirish xarajatlarini oshirishi, shuningdek, aholi uchun zarur xizmatlarning taqdim etilishini kechiktirishi mumkin. Shu bois moliyaviy ko'rsatkichlarni vaqt va natija ko'rsatkichlari bilan birgalikda tahlil qilish muhimdir.

Ijtimoiy obyektlar qurilishida iqtisodiy samaradorlikni baholashning muhim xususiyati moliyaviy xarajatlar bilan erishilgan natijalar o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlashdan iborat. Tijorat loyihalaridan farqli ravishda, ijtimoiy infratuzilma obyektlarining natijasi faqat daromad yoki foyda bilan o'lchanmaydi. Ularning asosiy vazifasi aholiga zarur xizmatlarni taqdim etish, xizmatlardan foydalanish imkoniyatini kengaytirish va hududlarning ijtimoiy rivojlanishiga hissa qo'shishdir.

Shu nuqtayi nazardan, ijtimoiy obyektlar qurilishining samaradorligini uchta asosiy yo'nalishda baholash mumkin:

- ❖ **Moliyaviy samaradorlik** - ajratilgan mablag'larning maqsadli sarflanishi, xarajatlarning asoslanganligi va moliyaviy intizomga rioya etilishi.
- ❖ **Qurilish natijadorligi** - obyektning belgilangan texnik talablar asosida, rejalashtirilgan muddat va quvvatga muvofiq foydalanishga topshirilishi.
- ❖ **Ijtimoiy-iqtisodiy samara** - aholining xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari kengayishi, mavjud ehtiyojlarning qondirilishi va xizmat ko'rsatish infratuzilmasining yaxshilanishi.

Masalan, maktab qurilishida sarflangan mablag'larning samaradorligi faqat qurilish qiymati bilan emas, balki yaratilgan o'quvchi o'rinlari soni, obyektning foydalanishga topshirilish muddati, o'quv xonalari bilan ta'minlanganlik va amaldagi quvvatdan foydalanish darajasi bilan ham baholanadi. Tibbiyot muassasalarida esa xizmat ko'rsatish imkoniyatlari, qabul quvvati, zarur jihozlarning mavjudligi va aholining tibbiy xizmatlardan foydalanish imkoniyati kabi ko'rsatkichlar muhim ahamiyatga ega.

Bir birlik quvvatga to'g'ri keladigan qurilish xarajatlari quyidagi formula yordamida aniqlanishi mumkin:

$$B_q = \frac{X_h}{Q}$$

bu yerda: (B_q) - bir birlik quvvatga to'g'ri keladigan xarajat; (X_h) - obyekt qurilishining taqqoslanadigan qiymati; (Q) - obyektning loyihaviy quvvati.

Ushbu ko'rsatkich o'xshash obyektlarning xarajatlarini taqqoslashda qo'llaniladi. Bunda qurilish maydoni, texnik murakkablik, jihozlanish darajasi, hududiy sharoit va obyektning funksional vazifalari hisobga olinishi kerak. Aks holda, bir birlik quvvatga to'g'ri keladigan xarajatlar bo'yicha taqqoslash noto'g'ri xulosalarga olib kelishi mumkin.

Shuningdek, obyekt qurilishiga sarflangan mablag'larni baholashda ekspluatatsiya xarajatlari ham e'tibordan chetda qolmasligi lozim. Dastlabki qurilish qiymati nisbatan past bo'lgan obyekt keyingi yillarda katta ta'mirlash, energiya yoki texnik xizmat ko'rsatish xarajatlarini talab qilishi mumkin. Shu sababli iqtisodiy tahlilda nafaqat qurilish bosqichidagi xarajatlar, balki obyektning foydalanish davridagi xarajatlari ham hisobga olinishi maqsadga muvofiq. Ijtimoiy obyektlar qurilishida moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligi bir qator iqtisodiy, tashkiliy, texnik va institutsional omillarga bog'liq.

Birinchi navbatda, loyiha-smeta hujjatlarining sifati muhim ahamiyatga ega. Dastlabki hisob-kitoblarning yetarlicha asoslanmaganligi, loyiha yechimlarining tez-tez o'zgarishi yoki qurilish sharoitlarining to'liq o'rganilmaganligi qo'shimcha xarajatlar yuzaga kelishiga olib kelishi mumkin.

Ikkinchidan, moliyalashtirishning o'z vaqtida amalga oshirilishi qurilish ishlarining uzluksizligini ta'minlaydi. Mablag'larning kechiktirilishi pudrat tashkilotlarining faoliyatiga, qurilish materiallari xaridiga va ishlar jadvaliga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shuning uchun moliyalashtirish rejalarini qurilishning bosqichlari bilan muvofiqlashtirish zarur.

Uchinchidan, xaridlar va pudrat ishlarini tashkil etish sifati xarajatlarning shakllanishiga bevosita ta'sir qiladi. Xarid qilinadigan materiallar va xizmatlar qiymatini taqqoslash, shartnomaviy majburiyatlarning bajarilishini nazorat qilish hamda bajarilgan ishlarning hajmi va sifatini tekshirish mablag'lardan samarali foydalanishga yordam beradi.

To'rtinchidan, qurilish jarayonining raqamli monitoringini yo'lga qo'yish muhimdir. Elektron ma'lumotlar bazalari orqali moliyalashtirish rejalarini, shartnomalar, bajarilgan ishlar va haqiqiy xarajatlarni o'zaro taqqoslash mumkin. Bu xarajatlar tafovutlarini erta aniqlash, moliyaviy intizomni kuchaytirish va boshqaruv qarorlarini o'z vaqtida qabul qilish imkonini beradi.

Beshinchidan, obyektning rejalashtirishda hududning real ijtimoiy ehtiyojlari hisobga olinishi kerak. Aholi soni, demografik o'zgarishlar, mavjud infratuzilmaning quvvati va xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari tahlil qilinmasdan qurilgan obyektlardan to'liq foydalanilmasligi mumkin. Bu esa sarflangan mablag'lar samaradorligining pasayishiga olib keladi.

Yuqoridagi tahlillardan kelib chiqib, ijtimoiy obyektlar qurilishini moliyalashtirish samaradorligini baholashda moliyaviy resurslarning sarflanishi va yakuniy natijalarini birlashtiruvchi kompleks modeldan foydalanish taklif etiladi. Mazkur model moliyalashtirish manbalaridan boshlab, qurilish ishlarining bajarilishi va obyektning ijtimoiy-iqtisodiy samarasigacha bo'lgan barcha bosqichlarni qamrab oladi.

Taklif etilayotgan model quyidagi ketma-ketlik asosida shakllantiriladi:

1-rasm. Ijtimoiy obyektlar qurilishini moliyalashtirishdan ijtimoiy-iqtisodiy samaraga erishish jarayonining iqtisodiy tahlil modeli¹

Modelning birinchi bosqichida moliyalashtirish manbalarining tarkibi, hajmi va jalb etish shartlari aniqlanadi. Ikkinchi bosqichda mablag'larning ajratilishi va taqsimlanishi tahlil qilinadi. Uchinchi bosqichda smeta qiymati, haqiqiy xarajatlar va ularning tafovutlari baholanadi. To'rtinchi bosqichda qurilish ishlarining hajmi, sifati va muddatlariga rioya etilishi o'rganiladi. Beshinchi bosqichda obyektning foydalanishga topshirilishi va loyihaviy quvvatga muvofiqligi tekshiriladi. Yakuniy bosqichda esa obyektning aholi ehtiyojlarini qondirishga qo'shgan hisssasi aniqlanadi.

Mazkur modelning afzalligi shundaki, u mablag'larning o'zlashtirilish darajasini yakuniy natijadan ajratib ko'rmaydi. Masalan, moliyaviy resurslarning to'liq sarflanishi qurilish ishlarining sifati yoki obyektning ijtimoiy samarasi yuqori ekanini mustaqil ravishda isbotlamaydi. Shuning uchun samaradorlikni baholashda moliyaviy, texnik, tashkiliy va ijtimoiy ko'rsatkichlarning o'zaro muvofiqligi asosiy mezonlardan biri bo'lishi lozim.

Taklif etilayotgan yondashuv asosida har bir ijtimoiy obyekt uchun moliyalashtirish manbalari, xarajatlar tafovuti, qurilish muddati, loyihaviy quvvat, foydalanish xarajatlari va ijtimoiy natijalarni aks ettiruvchi tahliliy ko'rsatkichlar majmuasini shakllantirish mumkin. Bu esa qurilish loyihalarini o'zaro taqqoslash, muammoli yo'nalishlarni aniqlash va mavjud resurslarni ustuvor loyihalarga yo'naltirish bo'yicha asoslangan boshqaruv qarorlarini qabul qilishga xizmat qiladi.

Shunday qilib, ijtimoiy obyektlar qurilishini moliyalashtirish manbalaridan foydalanish samaradorligini oshirish moliyaviy resurslarni maqsadli sarflash, xarajatlarni nazorat qilish, qurilish natijalarini baholash va ijtimoiy ehtiyojlarning qondirilishini yagona tahliliy tizimda birlashtirishni talab qiladi. Ushbu yondashuv davlat va boshqa investorlar mablag'laridan

¹Muallif ishlanmasi

oqilona foydalanish, qurilish loyihalarining natijadorligini oshirish hamda ijtimoiy infratuzilmaning barqaror rivojlanishini ta'minlashga imkon yaratadi.

Xulosa.

Ijtimoiy obyektlar qurilishini moliyalashtirish manbalaridan foydalanish samaradorligini iqtisodiy tahlil qilish natijasida moliyaviy resurslarning maqsadli sarflanishi, qurilish xarajatlarining asoslanganligi va yaratilgan obyektlarning ijtimoiy-iqtisodiy natijadorligini o'zaro bog'liq holda baholash zarurligi aniqlandi. Ijtimoiy infratuzilma obyektlarining o'ziga xos xususiyati shundaki, ularning samaradorligi nafaqat sarflangan mablag'lar miqdori, balki aholining ta'lim, sog'liqni saqlash va boshqa ijtimoiy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlariga qo'shgan hissasi bilan ham belgilanadi.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi ilmiy xulosalar ishlab chiqildi:

birinchidan, ijtimoiy obyektlar qurilishini moliyalashtirish manbalarini iqtisodiy tahlil qilishda davlat budjeti, mahalliy budjetlar, maqsadli jamg'armalar, bank kreditlari, xususi investitsiyalar va davlat-xususi sheriklik mexanizmlari orqali jalb qilinadigan mablag'larning tarkibi hamda ulushini aniqlash muhim hisoblanadi. moliyalashtirish manbalarini oqilona tanlash loyihalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash va mavjud resurslardan samarali foydalanishga yordam beradi;

ikkinchidan, mablag'larning o'zlashtirish darajasi moliyaviy samaradorlikni baholashning muhim ko'rsatkichi bo'lsa-da, uni mustaqil ravishda yakuniy mezon sifatida qo'llash maqsadga muvofiq emas. mazkur ko'rsatkich qurilish ishlarining bajarilish hajmi, sifati, obyektning foydalanishga topshirilish muddati va belgilangan quvvatga muvofiqligi bilan birgalikda baholanishi lozim;

uchinchidan, tasdiqlangan smeta qiymati bilan haqiqiy xarajatlar o'rtasidagi tafovutlarni muntazam tahlil qilish ortiqcha xarajatlarning kelib chiqish sabablarini aniqlash imkonini beradi. bunda loyiha-smeta hujjatlaridagi kamchiliklar, qurilish materiallari qiymatining o'zgarishi, moliyalashtirishdagi uzilishlar, pudrat ishlarini tashkil etishdagi muammolar va boshqa omillar alohida o'rganilishi kerak;

to'rtinchidan, ijtimoiy obyektlar qurilishida iqtisodiy samaradorlikni baholash uchun moliyaviy, texnik va ijtimoiy ko'rsatkichlarni birlashtiruvchi kompleks yondashuvdan foydalanish zarur. bunday yondashuv obyekt qurilishiga sarflangan mablag'lar bilan uning amaldagi xizmat ko'rsatish quvvati, foydalanish xarajatlari va aholining ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish darajasi o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash imkonini beradi;

beshinchidan, moliyalashtirish jarayonlarini raqamlashtirish iqtisodiy tahlilning tezkorligi va aniqligini oshirishning muhim yo'nalishidir. moliyalashtirish rejalari, shartnomalar, bajarilgan ishlar va haqiqiy xarajatlar to'g'risidagi ma'lumotlarni yagona monitoring tizimida birlashtirish moliyaviy tafovutlarni o'z vaqtida aniqlash va asoslangan boshqaruv qarorlarini qabul qilishga xizmat qiladi;

oltinchidan, ijtimoiy obyektlarni moliyalashtirish bo'yicha qarorlarni qabul qilishda hududlarning demografik xususiyatlari, aholining mavjud xizmatlarga bo'lgan ehtiyoji, infratuzilma quvvati va obyektning kelgusidagi ekspluatatsiya xarajatlarini hisobga olish lozim. bu yondashuv foydalanilmay qoladigan quvvatlarning yaratilishi va iqtisodiy jihatdan asoslanmagan xarajatlarning oldini olishga yordam beradi.

Yuqoridagi xulosalardan kelib chiqib, ijtimoiy obyektlar qurilishini moliyalashtirish manbalaridan foydalanish samaradorligini oshirish uchun moliyaviy resurslarning shakllanishi va sarflanishini qurilish natijalari hamda ijtimoiy-iqtisodiy samara bilan uzviy bog'liq holda baholash, xarajatlar tafovutlarini muntazam monitoring qilish va natijaga yo'naltirilgan iqtisodiy tahlil tizimini joriy etish taklif etiladi.

Umuman olganda, ijtimoiy obyektlar qurilishini moliyalashtirish samaradorligini iqtisodiy tahlil qilishni takomillashtirish davlat va boshqa investorlar mablag'laridan oqilona foydalanish, qurilish xarajatlarini optimallashtirish, obyektlarning o'z vaqtida foydalanishga topshirilishini ta'minlash hamda aholiga ko'rsatiladigan ijtimoiy xizmatlar sifatini yaxshilash uchun muhim ilmiy-amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. International Monetary Fund. PIMA Handbook: Public Investment Management Assessment. 1st ed. Washington, DC: IMF, 2022.
Havola: <https://doi.org/10.5089/9781513571829.071>
2. OECD. Recommendation of the Council on Effective Public Investment Across Levels of Government. Paris: OECD, 2014.
Havola: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/302>
3. OECD. Effective Multi-level Public Investment: OECD Principles in Action. Paris: OECD Publishing, 2019.
Havola: <https://doi.org/10.1787/c3bc625b-en>
4. World Bank. Economic Analysis of Investment Projects - investitsiya loyihalarini iqtisodiy baholashga oid materiallar va metodik resurslar.
Havola: <https://www.worldbank.org/>
5. O'zbekiston Respublikasining Budget kodeksi. O'zbekiston Respublikasi qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi.
Havola: <https://lex.uz/>